

בתקופה זאת מערות הכרמל היו האתר הצפוני ביותר בעולם שאליו הגיע ההומו סאפיינס הקדום (שהתפתח מההומו ארקטוס באפריקה) והמקום הדרומי ביותר בעולם שאליו הגיע האדם הניאנדרטלי (שהתפתח מההומו ארקטוס באירו-אסיה). יחסי הגומלין בין שני טיפوسی האדם האלה הן אחת השאלות המעניינות ביותר במחקר הפרהיסטורי העולמי.

מערת הגמל

לאחר המסע הארוך ב"מנהרת הזמן" של מערת התנור ממשיך השביל למרגלות מצוק זקוף, אל מערת הגמל. בקיר המצוק צומחים צמחי סלעים אופייניים כציפורן משולשל, טבורית נטויה, מציץ סורי וכן הכרוב הכריתי הנדיר. צמחי הסלעים הסתגלו לחיים בכיסי קרקע קטנים ובסדקי סלעים במצוקים.

למערת הגמל צורה המזכירה פעמון, וכמו רוב המערות בכרמל היא נוצרה בתהליך שבו מי גשם מחלחלים בקרקע וממיסים את הגיר הבונה את הסלעים. לעתים נוצרים בתהליך ההמסה חללים גדולים שנחשפים כמערות. מערות שנוצרו בדרך זו מכונות בשם "מערות קארסטיות", על שם אזור ביוגוסלביה שבו נפוצה מאוד תופעה זו. המערה מוקדשת לתצוגה הממחישה את חיי היום-יום של האדם הקדמון בתקופת התרבות המוסטרית. בחפירות במערה נמצאו בעיקר כלי צור מהתרבות האשלו-יברודית, הדומים לאלו שנמצאו במערת התנור.

מערת הנחל

השביל ממשיך אל מערת הנחל, הארוכה במערות הכרמל – 90 מטרים. במערה זו אולם מבוא רחב ידיים ובקצהו פרוזדור ארוך וצר. לפני חזית המערה משתרעת מדרגת סלע רחבה.

היישוב במערה החל בתקופת התרבות המוסטרית, אך עיקר הממצאים שהתגלו בה שייכים לתרבות האורִינָאקית (על שם האתר אורִיניאק בצרפת, שם התגלתה לראשונה), שהחלה להתקיים לפני כ-40 אלף שנה ונמשכה כ-20 אלף שנה. מתרבות זו לא התגלו בכרמל עצמות אדם, אולם כלי האבן שנמצאו משוכללים יותר ולראשונה התגלו כלי עצם. חידוש טכנולוגי אחר מתרבות זו הוא סיתות כלים באזמל קרן.

לאחר התרבות האורִינָאקית נקטע רצף היישוב במערה למשך כשמונת אלפים שנה.

סימנים לפעילות אדם הופיעו שוב בתרבות הנטופית (על שם נחל נטוף ביהודה, שם התגלתה לראשונה), שהחלה לפני כ-15 אלף שנה ונמשכה כ-4,000 שנה. מרכז הכובד של החיים בזמן התרבות הנטופית עבר אל אולם הכניסה ואל מדרגת הסלע שלפני המערה, שם הוקם הכפר הנטופי. בתרבות זו חל שינוי ניכר באורח חייו של האדם הקדמון. האדם החל לעסוק בציד ובלקט אינטנסיביים, צעד שהוביל לבסוף לביות צמחים ובעלי חיים.

בתרבות הנטופית נבנו בפעם הראשונה יישובים של קבע וחוקרים מבחינים ביסודות של מבנים עשויים אבן. כמו כן הופיעו לראשונה בארץ ישראל חפצי אמנות, כמו ראש אדם מסותת באבן, ראש בעל חיים מגולף בעצם ומחרוזת צדפים.

בתרבות זו כבר מוצאים בתי קברות של ממש. סמוך לפתח המערה קיימים שרידי קיר תמך מתקופה זו וגומחות שנחצבו באבן, שתפקידן אינו ברור. קרבת הגומחות אל בית הקברות הנטופי שנחשף סמוך לכאן מעלה את ההשערה שהן קשורות לפולחן. במערת הנחל מוצג חזיוון אור-קולי המספר על היווצרות המערה ומתאר את חיי היום-יום של האדם הקדמון. החזיוון מבוסס על מסקנות החוקרים מהממצאים שהתגלו באזור.

מערת הגדי

במערה זו התגלה בית קברות של האדם המודרני (הומו סאפיינס) מלפני כ-100,000 שנים (זמנה של התרבות המוסטרית), כמו קבורת האדם הניאנדרטלי ממערת התנור. השלדים הקבורים במערת הגדי הם אחת העדויות הקדומות בעולם לנוכחות אדם מודרני מחוץ לאפריקה (שם התפתח לפני כ-200,000 שנים). לסת שלמה של חזיר בר הונחה על בית החזה של אחד הנקברים, ומפורשת כמנחת קבורה קדומה. קונכיות ימיות שנלקטו ועובדו לחרוזים וכן גושי מינרל צבעוני (אוכרה) ששימש, אולי, לעיטור הגוף, נמצאו בהקשר לקבורות. ממצאים אלה, מהקדומים בעולם כסוגם, מצביעים על התנהגות אנושית "מודרנית" ועולם סמלים מפותח כבר לפני זמן רב ומתאימים לזיהוי השלדים עם האדם המודרני הקדום.

מסלולי טיול בשמורה

המסלול הגיאולוגי

משך המסלול כשעה.

מסלול מעגלי משולט מסומן בשחור, היוצא ממגרש החניה ומטפס אל "מצוק האצבע", בגדתו הצפונית של נחל מערות. לאורך המסלול מאובנים רבים וצמחי סלעים. מרום המצוק נשקפת תצפית מרהיבה של מצוק הכרמל ושל חוף הכרמל.

המסלול הבוטני ההיקפי

משך המסלול המעגלי כשעתיים וחצי.

המסלול מסומן בכחול ולאורכו ניתן לצפות בחברות הצומח ובקרקעות השונות של הכרמל. המסלול מתחיל בערוץ נחל מערות. כעבור כ-700 מ', לאחר בית המשאבות, מטפס השביל דרך גדתו הדרומית של הנחל אל הרמה המשקיפה אל הכרמל ואל עבר מישור החוף.

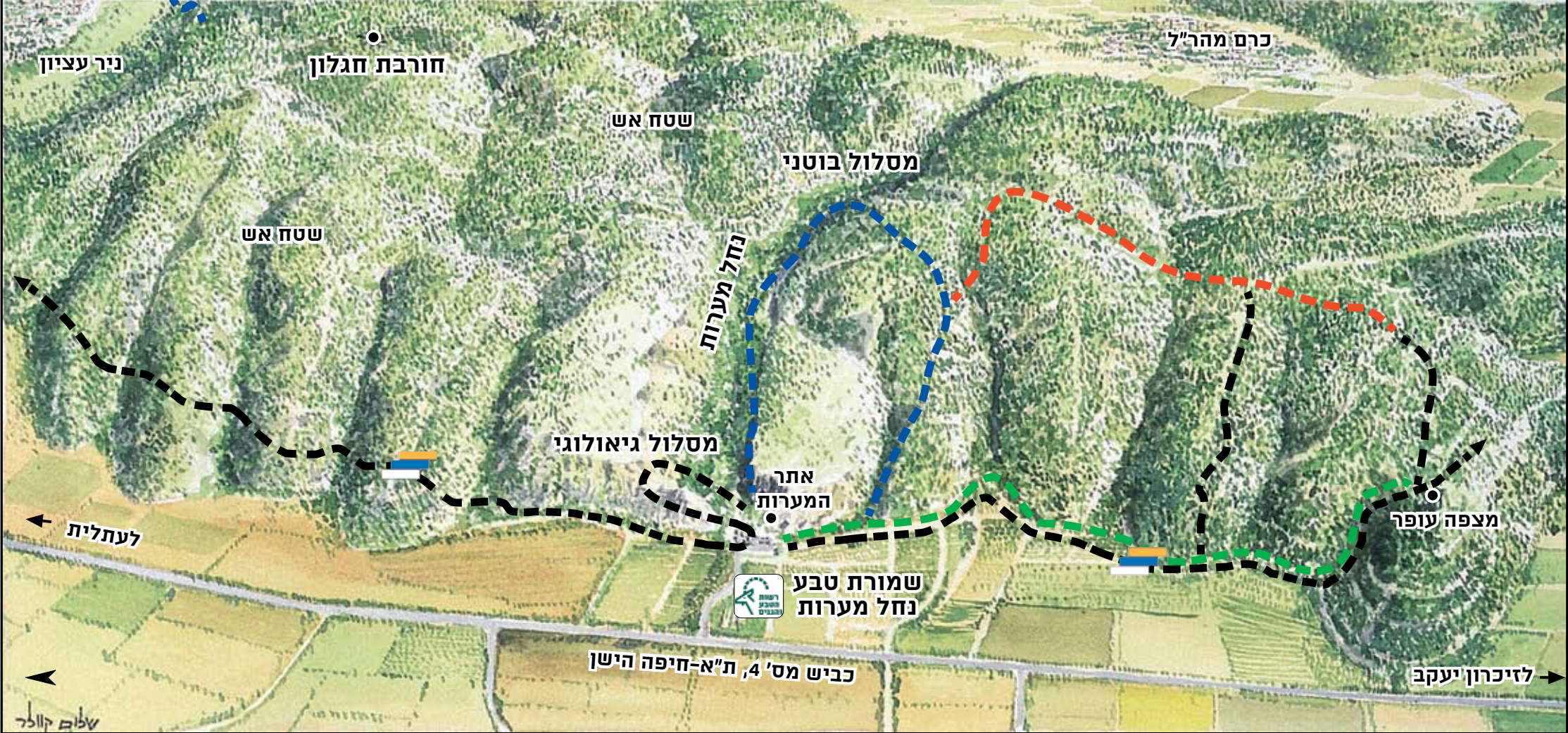
כלנית מצויה

מצפה עופר

משך המסלול המעגלי כחמש שעות.

מחניון השמורה יוצא שביל המסומן בירוק ומטפס במתינות דרומה אל פסגת גבעה שבראשה ניצב מגדל תצפית לאיתור שרפות – מצפה עופר. לאורך השביל (כשעה וחצי הליכה) אפשר להבחין בחורש ים-תיכוני טבעי – אלונים, חרובים ואלות – וגם ביער נטוע.

מסביב למצפה הוקם חניון של הקרן הקימת לישראל. מן המצפה נשקפים נופי הכרמל ומישור חוף הכרמל. אפשר לשוב בשביל המסומן בירוק, אך מומלץ להאריך את הדרך ולשוב בשביל שמוביל מהמצפה מזרחה ומסומן בשחור. בהמשך הדרך

נוף הכרמל ממצפה עופר

שמורת טבע נחל אלון: שמורה של חורש ים-תיכוני, הכוללת את ערוצי הנחלים אלון וחיק, נחלים מצוקיים היורדים אל עבר בקעת אלון. נמצאת מדרום-מזרח לקיבוץ בית אורן ובה מסלולים רבים לטיול ברגל.

שמורת טבע קרן הכרמל: שמורת יער-פארק של עצי אלון תבור ובה מקננים דורסים רבים. מקיפה את מנזר המוחרקה, במורדות המזרחיים של הכרמל.

חוות משמר הכרמל: בחווה, הידועה גם בשם "חרבת שלאלה", התיישב גרעין יהודי בסוף שנות ה-30 של המאה ה-20. והגנים. סביב החווה שביל הליכה נוח עם תצפית פנורמית לכל אזור הכרמל, כולל לאזורי השרפה הגדולה (דצמבר 2010) ולאנדרטה לזכר הנספים באסון השרפה הגדול ביותר שידעה מדינת ישראל.

שמורת טבע נחל תנינים: השמורה ומסלול הסכר מומלצים ומתאימים לכל המשפחה. המסלול מעגלי וכולל את האטרקציות העיקריות בשמורה, בהן שחזור של מתקן הוויסות של הסכר הרומי וטחנות הקמח. המסלול עובר בשבילי הנחל וכולל חצייה של גשרונים מעל הנחל, ביקור בטחנת קמח והליכה לאורך הנחל. משך ההליכה כשעה עד שעתיים. המסלול מונגש חלקית לנכים.

חלכלוב מגובשש

משתנה סימון השביל לאדום והוא מתפתל למרגלות חורבת חרוב. משם הופך השביל לכחול ומוביל חזרה לנחל מערות.

שביל ישראל

שביל ישראל עובר באזור נחל מערות על הגבול שבין רכס הכרמל למישור חוף הכרמל. השביל מסומן לאורך קו המצוק ולמרגלותיו. המצוק נוצר כתוצאה מפעולת גלי הים בתקופות קדומות, שחשפו שונית מאובנת המלווה את המטייל כמעט לכל אורך המצוק המערבי של הכרמל. לאורך השביל ניתן לצפות בצומח סלעים המתפתח בכיסי קרקע.

שמורות טבע וגנים לאומיים באזור הכרמל

שמורת טבע חוף דור הבונים: קטע

חוף מפורץ, מהיפים שבחופי ישראל, ובו טבלאות גידוד עם בעלי חיים וצמחים המיוחדים להן. הכניסה לשמורה דרך מושב הבונים.

שמורת טבע טוף כרם מהר"ל: שמורה גיאולוגית המייצגת ריכוזים של טוף (אפר געשי). נמצאת בצפון מושב כרם מהר"ל.

שמורת טבע חורבת קרתא (דוסטרי): שמורה קטנה על רכס הכורכר בשפך נחל אורן, הצופה אל מבצר עתלית, ובה שרידים ארכיאולוגיים מהתקופה הצלבנית, מעבר חצוב וצומח של סלעי כורכר. באביב פורחים בה שפע פרחים. נמצאת מול מחנה המעפילים בעתלית.

שמורת טבע נחל כלה-גלים: הגדולה שבשמורות הטבע בכרמל וכוללת ארבעה אתרים עיקריים: **חי-בר כרמל**, נחל אורן, נחל ספונים ורכס אצבע. בשמורה נופי נחלים על צמחייתם המיוחדת ומערות רבות נוספות עם שרידי תרבויות פרהיסטוריות. **בחי-בר** מגדלים גרעיני רבייה של חיות בר אוכלות עשב שנכחדו מהארץ או בסכנת הכחדה, בתקווה להשיבן לטבע: יחמורים, איילי כרמל, עזי בר, כבשי בר ונשרים.

שמורת טבע נחל נשר: נחל קצר ומצוקי המיוחד בחורש של אזורים לחים כעצי מורן מצוי. השמורה כוללת את חורשת הארבעים, שבה עצי אלון מצוי גדולי ממדים, הנמצאת מדרום לאוניברסיטת חיפה.

שפן